

Олександр Колибенко
(Перяслав-Хмельницький),
Володимир Колибенко
(Київ)

ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК ПЕРЕЯСЛАВСЬКОЇ ВОЛОСТІ XI-XIII СТ.

У статті йде мова про археологічні дослідження поселенських пам'яток переяславської волості XI-XIII ст. Автори розглядають історію археологічних досліджень тієї частини колишньої Переяславської землі, яка безпосередньо прилягала до її столиці – Переяславля Руського. Розгляд історії досліджень археологічних пам'яток переяславської волості дозволив скласти уявлення про її приблизні межі, а також структуру, яка складалась із численних гнізд поселень, розташованих по берегах усіх водних об'єктів мікрорегіону та з'єднаних між собою сухопутними і річковими шляхами. У статті не розглядаються археологічні дослідження самого Переяславля Руського, ґрунтовно висвітлені у літературі.

Ключові слова: переяславська волость, археологічні дослідження, давньоруські пам'ятки, дослідники, Переяславль Руський.

Історики, які намагались розглядати адміністративно-територіальну структуру Переяславської землі, вже давно прийшли до висновку, що наявні писемні джерела не містять достатньої кількості інформації з цього питання. Як відзначав дослідник історії Переяславської землі М.М. Корінний, «Сыновья Ярослава четко разделили сферы влияния каждого из княжений, определили размеры волостей и их пределы. К сожалению, ни составители «завещания» Ярослава, ни позднее местные летописцы Переяслава-Русского не рассказывают подробно о пределах пограничного Переяславского княжества, а также его многочисленных волостей и вассальных земель. Их приблизительные рубежи устанавливаются главным образом по данным конца XI-XII вв., когда во время споров за волость употребляется аргумент отчинности, провозглашенной на Любечском съезде князей» [15, с. 55].

Дійсно, якщо ми спробуємо визначити межі найдавнішої (центральної) – власне переяславської (у прямому розумінні цього слова) волості, яка розташовувалась навколо центру Переяславської землі й князівства, й поглянемо, що ж пишуть з цього приводу літописні джерела, то виявиться невтішний факт. Літописи містять лише кілька згадок про переяславську волость, і ці згадки лише в загальних рисах дозволяють окреслити межі переяславської волості у прилеглий до Переяславля місцевості. Достатньо точно, на нашу думку, окресливши межі Переяславської землі, вже згаданий вище М.М. Корінний, спробував виділити її дрібніші адміністративні одиниці – волості, у тому числі й переяславську: «Очерченная территория вследствие природно-географических условий расчленялась как бы на три зоны: первая из них собственно Переяславщина, местность от Супоя – на запад до киевских владений, куда входил и стольный град княжества (отсюда встречающееся в летописях наименование жителей этой местности «переяславцы»)» [15, с. 58].

Наведена М.М. Корінним спеціальна карта адміністративно-територіального устрою Переяславської землі містить і схематичне зображення меж переяславської волості [15, с. 56], хоч у тексті зазначений автор їх ніяк не аргументує. Природно-географічні межі даної місцевості, очевидно, є визначальними, й дозволяють спиратися на дану карту в нашій роботі. Фактично, у загальних рисах, мова йде про більшу частину сучасної лівобережної Київщини.

Метою даної статті є розгляд історії досліджень археологічних пам'яток переяславської волості XI-XIII ст., оскільки такі пам'ятки (їх розташування та взаємозв'язок) також

дозволяють уточнити як межі переяславської волості, так і її територіальну структуру. У статті не розглядаються археологічні дослідження самого Переяслава Руського, детально висвітлені у двох дисертаційних роботах – Г.В. Трофіменка [48] та О.В. Колибенка [14].

Дана проблема частково розглядалась у працях окремих дослідників. Перш за все мова йде про вже неодноразово цитовану монографію М.М. Корінного «Переяславская земля, X – первая половина XIII века», що вийшла друком у 1992 р. і в основі якої також лежить дисертаційне дослідження [15]. У різних розділах цієї важливої роботи автор наводить певну інформацію про історію дослідження археологічних пам'яток, у тому числі й на території переяславської волості.

Ще однією працею, яка містить досить багато інформації із зазначеної проблеми, є робота О.В. та О.В. Колибенків «Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела)» (2005 р.) [13].

Значний масив інформації про дослідження археологічних пам'яток на території переяславської волості наведено у дисертаційному дослідженні О.В. Юрченка «Дослідження археологічних пам'яток Переяславщини: історіографія (XIX – початок ХХІ ст.)», захищеному у 2013 р. [51].

Крім цих трьох найбільш об'ємних праць, є ще низка різноманітних публікацій, у яких розглядаються дослідження окремих пам'яток чи їх груп, пов'язаних із функціонуванням переяславської волості XI-XIII ст. Це праці таких дослідників як М.О. Максимович, М.О. Макаренко, В.М. Щербаківський, І.І. Ляпушкін, М.І. Сікорський, М.П. Кучера, А.І. Кубишев, Є.В. Махно, Г.М. Бузян, В.О. Петрашенко, Ю.В. Костенко. Крім того, певну кількість інформації з даного питання містять наукові звіти про археологічні дослідження як багатьох названих вище науковців, так і інших археологів, які здійснювали розкопки та розвідки на території, що нас цікавить.

Перші дослідження археологічних пам'яток переяславської волості почалися ще у XIX ст. Їх здійснив відомий український учений, перший ректор Київського університету М.О. Максимович. У 40-х рр. XIX ст. ним було проведено археологічну розвідку «змійових» валів Переяславщини, та фактично уведено короткі дані про них до наукового обігу. Фактично, з цього часу «змійові» вали Переяславщини стали відомі історикам, які займалися вивченням давньоруських літописів і знали з них про існування валів поблизу Переяслава [26; 27]. Як вказує О.В. Юрченко, вперше серед учених М.О. Максимович «грунтовно підійшов до вивчення й культурно-хронологічної атрибуції «змійових» валів Переяславщини. Дослідник пройшов по обох гілках Великого та Малевого валу від початку до місця їх з'єднання біля с. Строкова. Він детально описав протяжність, положення кожної лінії валу по відношенню до міста та між собою, вказав напрямки кожного сегменту валу. В своєму дослідженні він зазначив, що вали мають відносно добру збереженість, тому доцільно було б зробити точну інструментальну зйомку планів. Походження «змійових» валів М.О. Максимович пов'язував з діяльністю великого київського князя Володимира Святославича у кінці X ст., спрямованою на захист своїх земель від печенізьких інвазій. На підтвердження давньоруського походження «змійових» валів він навів уривки з давньоруських літописів та хроніки німецького єпископа Бруно» [51, с. 47].

Професор Варшавського університету Д.Я. Самоквасов у 1877 р. провів археологічні розкопки великого кургану «Гостра могила» поблизу сс. Лецьки на Переяславщині. Виявлене у ньому торчеське (чорноклобуцьке) поховання він визначив як поховання «половецько-татарської епохи» [38; 39].

Відомий український вчений, археолог та художник-мистецтвознавець М.О. Макаренко у 1906 р. здійснив розвідки та розкопки на Переяславщині. Серед іншого, у процесі цих досліджень він обстежив збережений сегмент Наддніпрянського валу від с. Стів'яги до с. Андруші (ур. Валок), оглянув частину Великого «змійового» валу, розташованого на схід від Переяслава, замалював його профіль, вказав приблизні розміри [25, с. 46-48]. Також ним було проведено дослідження на давньоруських городищах поблизу сс. Гайшин

та Ліпляве. На першому з них він дослідив частину валу городища, на другому – крім різних спостережень і збору підйомного матеріалу, розкопав 6 курганів давньоруського могильника [25, с. 43-46; 33, с. 113].

Перед проведенням XIV Археологічного з'їзду (Чернігів, 1908 р.) значні археологічні розвідки на Переяславщині здійснив В.Г. Ляскоронський. У 1907 р., крім пам'яток інших епох, він обстежував переяславські Великий та Малий «змійові» вали [24, с. 75-76].

Розвідковим дослідженням цих же «змійових» валів займався й член Полтавської вченої архівної комісії Л.В. Падалка. Влітку 1913 р. він здійснив розвідкове обстеження археологічних пам'яток на Переяславщині. Серед іншого ним було обстежено: «4) «Змійові вали»; 5) залишки давнього валу, в безпосередній близькості від Дніпра, над самою заплавою; 6) давні городки в земляному укріпленні «Карані» і в заплаві р. Дніпра» [29, с. 13; 30].

Як зазначає О.В. Юрченко, дослідник намагався максимально пройти й простежити напрям, розміри, стан збереження переяславських «змійових» валів, порівнював їх із «змійовими» валами Київської губернії [51, с. 63].

У 1913-1914 рр. завідувач археологічного відділу Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства В.М. Щербаківський провів розкопки надзвичайно цікавого давньоруського курганного могильника (розкопано 66 курганів) біля с. Ліпляве, результати яких ним було опубліковано вже після еміграції до Праги у 1922 р. [50].

У 1925 р. археологами ВУАК було здійснено археологічні розвідки та розкопки на території м. Бориспіль. Їх проводила спеціальна «Барішпільська комісія». Археологічні розкопки проводила В. Козловська, історично-топографічні розшуки – проф. В. Ляскоронський, історично-побутові дослідження – співробітник УАН М. Ткаченко, розвідкові розкопки на валах Бориспільського городища – проф. В. Данилевич. В чотирьох траншеях, закладених уподовж Михайлівського провулка, сусіднього з Борисоглібською церквою XIX ст., було виявлено матеріали XVII-XVIII ст., а також матеріали давньоруського часу (уламки пірофілітового сланцю, кераміку, пірофілітові пряслиця тощо). Крім того, в одній з траншей було зафіксовано сліди пожежі й залишки фундаменту споруди, складеної з великих каменів червоного пісковика. Однак невеликі об'єми досліджень не дозволили визначити план і характер цієї будівлі [11].

У 1928-1930 рр. археологічні розвідки на Переяславщині здійснював учасник семінару при археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею А.А. Піонтковський, який виявив та обстежив низку різночасових пам'яток, й у тому числі відкрив курганий некрополь давньоруського часу поблизу с. Циблі [32].

В 1947 р. розвідкові археологічні дослідження на Переяславщині здійснювала Дніпровська лісостепова лівобережна експедиція ІМК АН СРСР під керівництвом І.І. Ляпушкіна. Нею було відкрито низку пам'яток у заплаві та на краю плато лівого берега р. Дніпро, в тому числі давньоруські поселення біля сс. Андруші (Устя) та Циблі (ур. Терни) [23].

Невеликі археологічні дослідження було здійснено співробітником ІА АН України Р.І. Виєзжевим у 1949 р. на території давньоруського городища та могильника біля с. Ліпляве Канівського р-ну. Серед інших матеріалів ним було там зібрано уламки виробів із кістки, скла, металу та кераміки [12, с. 187].

У 1950 р. київська експедиція ІМК АН СРСР за участі Державного Ермітажу, під керівництвом археолога-архітектора М.К. Каргера здійснила розвідкові розкопки на території м. Бориспіль. В першу чергу було досліджено залишки виявленої у 1925 р. культової споруди – Летської божниці. Матеріали, знайдені у процесі розкопок, свідчили про наявність у цьому місці залишків повністю знищеної культової споруди, від якої залишились лише частини фундаментних ровів та численні фрагменти різноманітних будівельних матеріалів давньоруського часу. На південь від руїн храму розвідковими розкопками було виявлено залишки глибокого рову [10].

Цього ж року археолог І.М. Самойловський продовжив археологічні розвідки на узбережжі р. Дніпра на Переяславщині, обстеживши околиці сс. Андруші, Стовп'яги, хут. Гречаники, Чубуки. Ним було виявлено уламки кераміки різних періодів, включно з давньоруським часом. Також, І.М. Самойловський дослідив залишки Наддніпрянського валу в околицях хут. Чубуки [37].

Протягом 1952-1961 рр. експедицією Переяслав-Хмельницького історичного музею під керівництвом М.І. Сікорського та А.П. Савчука проводились археологічні розвідки на території Переяслав-Хмельницького району. В результаті цих розвідок було відкрито значну кількість різночасових пам'яток, серед них і давньоруського часу. В 1957 р. розвідковою експедицією ПХДІМ (М.І. Сікорський) було виявлено і обстежено багаточисельну пам'ятку біля с. Козинці в ур. Загай, яка розташовувалась поблизу озера (стариці) у заплаві р. Дніпро, на лівому березі р. Трубіж. У видувах на поверхні знайдено хрест-енколпійон, бронзову застібку від книги, шиферні прясла, уламки залізних предметів та гончарного посуду XI-XIII ст. [44, с. 145; 2].

У 1959 р. розвідкова експедиція ІА АН України під керівництвом Д.Я. Телегіна проводила археологічні дослідження в нижній течії р. Трубіж з метою перевірки свідчень про наявність у цій місцевості залишків давніх поселень. Було здійснено обстеження ділянки борової тераси в гирлі р. Трубіж, по обох її берегах, від м. Переяслава-Хмельницького до с. Андруші на правому березі та с. Козинці на лівому. В результаті досліджень виявлено та обстежено низку різноманітних пам'яток, як нових, так і відомих раніше, в тому числі давньоруське поселення в ур. Городок (літописне Устя) в гирлі р. Трубіж поблизу с. Андруші [46].

Розвідкова група Канівської експедиції ІА АН України (М.Ю. Брайчевський, Н.М. Кравченко) у 1960 р. обстежувала ділянку лівого берега р. Дніпро між сс. В'юнище – Андруші – Підсінне. Ними було виявлено та обстежено численні пам'ятки різних періодів, серед яких давньоруське селище між с. В'юнище і хутором та давньоруське поселення в ур. Городище біля с. Андруші [2].

На початку 60-х рр. XX ст. розпочалися багаторічні (понад півстоліття) археологічні дослідження території Середнього Потрубіжжя (50-кілометрового відрізка р. Трубіж від с. Вовчків Переяслав-Хмельницького р-ну до с. Русанів Броварського р-ну), які здійснював краєзнавець Ю.В. Костенко. Протягом цього часу ним було відкрито й обстежено значну кількість пам'яток різних епох, у тому числі такі давньоруські пам'ятки як городища й селища поблизу с. Пристроми, х. Заострів, с. Борщів (ур. Кут та Кленове), с. Коржі (ур. Рябці, Куликів Острів, Панський Кут та Солонець), с. Волошинівка (ур. Черняків Острів та Осавулове), м. Баришівка (ур. Борисів Кут), х. Хлопків, с. Селище (ур. Бирки та Під Веселою Горою), с. Гостролуччя (ур. Остролівка), с. Червоноармійське, с. Лукаші [16, с. 486-522].

Розвідковою експедицією ПХДІМ у 1963 р. обстежувався курганий могильник в с. Ташань Переяслав-Хмельницького р-ну, розташований за 200 м на захід від посаду давньоруського городища (вул. Шевченка), у західній частині сучасного кладовища, на плато. Зафіксовано курганні насипи висотою від 0,7 до 1,5 м, діаметром 4-10 м, із залишками кругових ровиків [20, с. 2-3].

У 1963 р. Городищенським загonom Канівської експедиції ІА АН України під керівництвом М.П. Кучери проводились розкопки давньоруського городища, розташованого на відстані 0,6 км на захід від с. Городище в заплаві лівого берега р. Дніпро, за 4 км від ріки. Воно займало невисоке піщане підвищення поблизу оз. Рядовиця й було оточене укріпленнями (валом та ровом) з трьох сторін. У розрізах валу було відкрито дерев'яні зруби, всередині городища виявлено окремі уламки гончарного посуду XI-XII ст., сліди пожежі та залишки знищених вогнем у XII ст. дерев'яних конструкцій валу. Одночасно обстежувалось також селище площею близько 15 га, яке знаходилося на південь від городища, на невеликому мису в заплаві лівого берега р. Дніпро в ур. Піски [17; 22].

Лівобережним розвідзагоном Канівської слов'янської експедиції ІА АН України (Є.О. Петровська, Д.Т. Березовець) у 1963 р. було відкрите поселення XI-XV ст. неподалік від с. Комарівка, яке досліджувалось у наступні роки [18].

Назване селище досліджувалось у 1964-1968 рр. Комарівським загоном Канівської давньоруської експедиції ІА АН України (керівник – А.І. Кубишев). Воно розташовувалось на березі рукава (протоки) Васильків, за 6-7 км на південний захід від тепер не існуючого (затопленого) с. Комарівка. Воно займало підвищення у заплаві лівого берега р. Дніпро, що простягалось з півдня на північ на відстань до 1-1,5 км і обмежувалось з трьох сторін низовинами та болотами, а з заходу – берегом протоки. В результаті досліджень було розкрито 3,5 га площі селища (35 %), розкопано 30 жител наземного типу та їх підклітів переважно каркасно-стовпової конструкції, лише 3 житла зрубні. 12 жител мали поруч господарські будівлі та ями, що складали з ними єдині комплекси. В цілому виявлено 15 господарських будівель та близько 100 ям. Виявлено печі з каменю та глини на дерев'яних підставках, домницю для видобування заліза з болотної руди, залишки залізних шлаків, криці, сільськогосподарські знаряддя, кістки свійських та диких тварин, масовий керамічний матеріал кінця X – середини XIII ст. [1].

Влітку 1964 р. співробітником Канівської слов'янської експедиції ІА АН України М.П. Кучерою було проведено дослідження Процівського городища та здійснено археологічні розвідки в околицях с. Проців, а також у гирлі р. Трубіж. Під час останніх розвідок їх автором було виявлено, що зафіксоване попередніми дослідниками давньоруське поселення в ур. Городок має значні розміри й може бути залишками розмитого весняними повеннями р. Дніпра давньоруського городища (літописне Устя). Також М.П. Кучера оглянув західний кінець Великого «змійового» валу, що виходив до схилу другої надзаплавної тераси р. Дніпра південніше м. Переяслава-Хмельницького. З внутрішньої сторони валу, у місці його закінчення на краю корінного берега р. Дніпра, навпроти с. В'юнище, обстежено відоме раніше давньоруське селище XI-XIII ст. в ур. Терни [19; 21].

Експедиція Харківського державного університету (керівник – Б.А. Шрамко) у 1966 р. проводила розвідки скіфських пам'яток на Переяславщині. Нею було виявлено значну кількість різночасових археологічних об'єктів в околицях сс. Мала Каратуль, Козинці, В'юнище, в тому числі й обстежено переяславські «змійові» вали, які, на думку керівника розкопок, датувалися раннім залізним віком. Також було складено їх схематичний план [49].

Археологічною експедицією Переяслав-Хмельницького державного історичного музею (М.І. Сікорський, А.П. Савчук) у 1970 р. було продовжено дослідження на території Переяславщини. Було виявлено давньоруські селища в ур. Живоглядівщина біля с. Харківці та поблизу с. Пристроми [43].

Восени 1971 р. археологічні дослідження на Переяславщині здійснював розвідзагін ІА АН України по обстеженню городищ Київщини під керівництвом М.П. Кучери. Були досліджені давньоруські городища Переяславщини – Ташанське, Пристромське, Гайшинське, Вінинське, обстежене давньоруське селище в с. Дениси (ур. Городище) та виявлений поруч могильник цього ж періоду [20].

У 1975 р. Бортницькою експедицією ІА АН України досліджувався курган № 6 в ур. Часті могили поблизу с. Поділля, на межі Баришівського та Переяслав-Хмельницького р-нів Київської обл. Окрім поховання епохи бронзи він містив пізньокочівницьке поховання чорноклобуцького типу XI ст. з типовим асортиментом речей – поясным набором, золотими дротяними сережками, залізними ножем і стилетом, берестяним колчаном, залізним кресалом та уламком кременя [28].

Експедиція по обстеженню курганів ПХДІМ (Г.М. Бузян, М.І. Сікорський) у вересні-листопаді 1975 р. розпочала розвідки в Переяслав-Хмельницькому та Яготинському р-нах. За час роботи експедиції, крім курганів інших хронологічних періодів та «майданів», було обстежено курганий могильник давньоруського часу біля с. Нечипорівка Яготинського р-ну [40].

У серпні-жовтні 1978 р. Переяслав-Хмельницька археологічна експедиція (керівник – М.І. Сікорський), організована ПХДІМ спільно з Київським обласним товариством охорони пам'яток історії та культури, розпочала археологічні розвідки та розкопки на території Київської обл., в тому числі в Переяслав-Хмельницькому р-ні. Розвідками було виявлено давньоруський курганный могильник біля с. Сомкова Долина, додатково обстежено давньоруське селище в ур. Терни біля с. Циблі [41].

Експедиція Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника (М.І. Сікорський, Є.В. Махно, Г.М. Бузян), паралельно з дослідженням черняхівського могильника у с. Соснова Переяслав-Хмельницького р-ну, в 1978, 1979, 1980, 1982 та 1983 рр. проводила розкопки на давньоруському курганному могильнику біля с. Сомкова Долина (ур. Шия). Курганні насипи розміщені у лісі, на площі приблизно 2,5 га. Кількість насипів – близько 80. Було розкопано 7 курганів з 10 похованнями: 7 дорослих, 3 дитячих [42, с. 56-65].

Завданням експедиції «Славутич» ІА АН України (керівник – Д.Я. Телегін) у 1979 р. було обстеження стану відомих пам'яток археології в зоні розмиву Канівського водосховища та виявлення нових. На лівому березі Дніпра у межах Переяслав-Хмельницького р-ну в результаті розвідки 1979 р. було зафіксовано 27 пунктів, чотири з яких містили різночасові матеріали. Серед них виділяється низка пам'яток поблизу колишнього (затопленого) с. Циблі, де було зібрано велику кількість фрагментів давньоруської кераміки [47].

У 1980-1982 рр. експедицією ПХДІКЗ (А.П. Савчук) було проведено розвідки й розвідкові розкопки в басейні р. Трубіж та на узбережжі Канівського водосховища, в результаті яких було виявлено групу різночасових пам'яток в околицях с. Циблі, у тому числі зафіксовано залишки давньоруського городища [36].

Яготинсько-Переяславський загін Київської обласної археологічної експедиції «Зводу» (керівник – Г.М. Бузян) у липні-серпні 1985 р. проводив археологічні розвідки на території Переяслав-Хмельницького та Яготинського р-нів з метою обстеження відомих археологічних пам'яток і виявлення нових для включення їх до «Словника» «Зводу пам'яток археології» по Київській області. В Переяслав-Хмельницькому р-ні основні зусилля спрямовувались на вивчення збереженості культурного шару, уточнення розмірів, топографії та ін. вже відомих пам'яток. За дорученням новобудовного відділу ІА АН України загоном обстежувались також ділянки, призначені для зрошування поблизу м. Яготина, сс. Лебедівка, Сулимівка, Стара Оржиця, Лозовий Яр, Турівка Яготинського р-ну, с. Пристроми Переяслав-Хмельницького р-ну. За час роботи експедиції було обстежено 108 пам'яток археології, у тому числі в Переяслав-Хмельницькому р-ні селище, городища та вали давньоруського часу, в Яготинському р-ні – давньоруський курганный могильник та селище давньоруського часу [9].

У квітні та жовтні-листопаді 1988 р. експедиція ПХДІКЗ провела суцільне обстеження правого берега р. Супій в межах Переяслав-Хмельницького р-ну (сс. Чопилки, Горбані, Ташань, Положаї, Дениси), частково лівого берега р. Супій (с. Нечипорівка Яготинського р-ну). Обстежувались також території та околиці сс. Велика Каратуль, Мала Каратуль, Строкова, Воскресінське на р. Броварка, Дем'янці, Харківці (р. Альта), Циблі, Студеники (Жовтневе), Сомкова Долина, околиці м. Переяслава-Хмельницького. У процесі розвідок було обстежено 51 пам'ятку археології (46 нововідкритих, 5 обстежено повторно), в тому числі виявлено 8 селищ та 1 городище давньоруського часу [8].

Археологічні розвідки ПХДІКЗ 1989 р. були зосереджені на обох берегах р. Супій, де проводилось суцільне обстеження. Перевага надавалась обстеженню Яготинського району, де на той час археологічних пам'яток, за виключенням курганів, було відомо ще надзвичайно мало. Крім р. Супій, обстежувались також центральна частина Переяслав-Хмельницького району в давній долині р. Дніпра по берегах р. Карань та в нижній течії р. Трубіж. В ході робіт було досліджено території та околиці таких сіл: на правому березі р. Супій – Соснова, Дениси, Панфили, Засупоївка, Кулябівка, Тужилів, Мала Супоївка,

Шевченкове, Червоне Заріччя; на лівому березі р. Супій – Плужники, Добраничівка, Капустинці, Фарбоване, Нечипорівка, Супоївка, Озерне; в долині р. Дніпра (на р. Карань) – Стовп'яги (хут. Кавказ, Веселий), Дівички, Єрківці, Ковалин, м. Переяслав-Хмельницький (хут. Комуна, Карань-Трубайлівка); у нижній течії р. Трубіж – с. Гайшин. Внаслідок проведених робіт було виявлено 86 пам'яток археології в 51 пункті, з них нововідкритих пам'яток – 80. Серед нововідкритих пам'яток 15 селищ, 1 місцезнаходження та 1 могильник давньоруського часу [4].

У вересні-жовтні 1990 р. археологічною експедицією ПХДІКЗ (керівник – Г.М. Бузян) проводились розвідки на території Переяслав-Хмельницького району. Розвідками було здійснене суцільне обстеження обох берегів рр. Трубіж, Альта й Броварка поблизу 20 населених пунктів – сс. Гайшин, Гланишів, Вовчків, Пристроми, хут. Заострівський, Довга Гребля (Леніне) на р. Трубіж; сс. Дем'янці, Харківці, Мазінки, Борисівка на р. Альта; сс. Чирське, Воскресінське, Велика Каратуль, Мала Каратуль, Вінинці, Лецьки, Пологи-Вергуни, хут. Плєскачі, Мар'янівка на р. Броварка; с. Строкова. В результаті обстеження виявлено 130 пам'яток різного часу в 60 пунктах, з них 16 – давньоруського часу [5].

Експедиція ПХДІКЗ (керівник – Г.М. Бузян) у 1991 р. продовжила розвідки на території Переяслав-Хмельницького р-ну. Як і в попередні роки, проводилось суцільне обстеження берегів рік, озер, боліт з метою складення повної археологічної карти району. Основна увага приділялась фіксації залишків поселень. Під час досліджень було виявлено 43 нових пам'ятки, з них 11 селищ давньоруського часу. Гнізда поселень давньоруського часу виявлені при обстеженні невеликої р. Саги в сс. Сомковій Долині, Радянському, Соснові. Надзвичайно насиченою пам'ятками різних епох виявилась долина р. Карані, де зафіксовано гніздо давньоруських селищ [6].

У 1992 р. експедицією ПХДІКЗ (керівник – Г.М. Бузян) було продовжено археологічні розвідки в околицях м. Переяслава-Хмельницького й на території Переяслав-Хмельницького р-ну: в сс. Гребля та Гайшин на р. Трубіж, сс. Стовп'яги, Гречаники, Дівички, Єрківці, Ковалин та хут. Комуна, Кавказ, Веселе у долині р. Карані. В результаті цих робіт було відкрито і обстежено різночасові археологічні пам'ятки у 42 пунктах, в тому числі 8 селищ давньоруського часу [3].

Експедиція ПХДІКЗ (керівник – Г.М. Бузян) у 1993 р. здійснила археологічні розвідки у межах Переяслав-Хмельницького та Яготинського р-нів Київської обл. Суцільна розвідка на території Переяславщини цього року була зосереджена в давній долині р. Дніпра (басейн р. Карані), біля сс. Дівички, Єрківці та м. Переяслава-Хмельницького, де виявлено 23 пам'ятки у 20 пунктах, у тому числі 6 поселень давньоруського часу. Особливо цікавими є поселення давньоруського часу в с. Єрківці (ур. Цьомине та Вертиби) [7].

У 1994 р. Канівською експедицією ІА НАНУ (керівник – В.О. Петрашенко) було здійснено розвідкові дослідження узбережжя Канівського водосховища, в тому числі на ділянці лівого берега на території Переяслав-Хмельницького й прилеглих районів. В процесі досліджень було виявлено значну кількість нових різночасових пам'яток та обстежено відомі раніше пам'ятки узбережжя, серед них і давньоруської доби, в околицях та на території сс. Підсінне, хут. Чубука, Дівички, Гречаники, Стовп'яги, хут. Комуна, м. Переяслав-Хмельницький, Циблі, Хоцьки, Озерище та Ліпляве. За результатами експедиції авторами було складено археологічну карту й каталогізовано пам'ятки археології узбережжя Канівського водосховища [31].

Лівобережнодніпровська слов'яно-руська експедиція ІА НАНУ (керівник – О.В. Сухобоков), у 1995 р. здійснила археологічні дослідження різночасових пам'яток поблизу с. Циблі на березі Канівського водосховища. Експедицією було проведено археологічні дослідження на пам'ятках Узвіз 1, Узвіз 2, Церква та геофізичні дослідження в ур. Узвіз 2. В останньому з них, за 1500-1700 м на північний захід від залишків городища давньоруського часу та за кілька десятків метрів від сучасної берегової лінії водосховища, було виявлено і досліджено 2 різночасові давньоруські житлові заглиблені

споруди та споруду господарського призначення, а також господарську яму, що відносилась до цього комплексу.

Дослідження на пам'ятці Узвіз 1 (давньоруське городище) проводилось у зв'язку з повідомленням місцевого краєзнавця-аматора О.С. Якименка про пошкодження ділянки валу городища внаслідок виборки з неї ґрунту для дачних ділянок. При побіжному огляді виявилось, що значної руйнації зазнала і навколишня територія, тобто, посад, оскільки майже вся вона використовувалась як територія ферми для утримання худоби і кожен рік разом з гноєм вивозилась і значна частина культурного шару. Виявлене на початку 80-х рр. городище овальної в плані форми площею 0,5 га та посад займають край плато лесової тераси (висота 25-30 м) над заплавою р. Дніпра. Зачистка зруйнованої частини насипу валу у північній частині городища показала, що його висота у даному місці коливається від 1,6 до 2,0 м. У пошкоджених бульдозером ділянках проглядають людські кістки та рештки домовин від кладовища XVI-XIX ст., яке займало всю площу городища, включно з валом та схилом лесової тераси. Під самим розсунутим валом простежено культурний шар давньоруського часу з уламками гончарного посуду XII-XIII ст., виявлено обвуглені зерна гороху. У південній частині посаду шурфуванням було виявлено потужний (0,6-0,8 м) культурний шар з дрібнофрагментованою давньоруською керамікою. На південній ділянці посаду, у зачистці обрива довжиною 60 м, зафіксовано потужний (0,6-0,8 м, місцями – до 1 м) культурний шар з дрібними уламками кераміки XII-XIII ст. [45, с. 18-21].

Невеликі рятувальні дослідження було проведено також на невеликому півострові (ур. Церква), який на 20 м виступає від лінії берега в бік водосховища. В береговому урвищі, уподовж всього його краю фіксуються культурні нашарування потужністю від 0,8 до 2,0 м. В найбільш виразних ділянках було зроблено 4 зачистки на повну потужність культурних відкладів. Матеріали досліджень показали, що нашарування більш давніх культурних відкладів були зруйновані в процесі активної життєдіяльності давньоруського населення, а їх культурний шар в свою чергу було зруйновано селом часів пізнього середньовіччя. Остаточна руйнація пам'ятки продовжується зараз і пов'язана з водами Канівського водосховища [45, с. 10-17].

У 1995 р. експедицією ПХДІКЗ (керівник – М.В. Роздобудько) проводилось картографування «змійових» валів Переяславщини та дослідження окремих ділянок Великого валу. Воно показало, що вали не створювали суцільної системи кільцевих дуг, замкнутих довкола певної території, як це характерно для городищ. Вони складаються з окремих прямолінійних і дугоподібних відрізків, які, спираючись кінцями на елементи рельєфу та гідромережу, перекривали певні напрямки, головним з яких був напрямок з боку степу на Переяславль Руський. Також експедицією було здійснено розріз краю Великого валу поблизу с. Мала Каратуль, у місці його виходу до заплави р. Броварки. В цьому місці у попередні роки розвідками було виявлено факт проходження валу через поселення черняхівської культури. Переріз нижньої частини насипу валу нижче давньої денної поверхні зафіксував перекривання насипом валу культурного шару черняхівського поселення, який залягає на первісному (похованому) чорноземі, що переходить в материковий лес. Культурний шар товщиною 0,2-0,5 м було простежено по всьому перерізу й виявлено численні знахідки – уламки кераміки, фрагмент залізного виробу, кістки тварин. Даний факт дозволив відкинути «скіфську» приналежність «змійових» валів Переяславщини (Великого, Малого та Перехресного) й датувати їх давньоруським часом [34].

Археологічна експедиція НІЕЗ «Переяслав» у 2002 р. провела розвідки в районі сс. Богдани і Каленики на лівому березі р. Супій. Було обстежено давньоруське селище та городище біля цього села, останнє з яких визначено, очевидно, помилково, як залишки «майдану» [51, с. 274-275].

Археологічною експедицією НІЕЗ «Переяслав» та Переяслав-Хмельницького ДПІ імені Г.С. Сковороди (керівник – М.В. Роздобудько) у 2005 р. було повторно відкрито й проведено рятувальні дослідження на давньоруському курганному могильнику неподалік

с. Циблі, в ур. Горчаків Гай. Могильник розташовувався на краю лесової тераси, складався із двох, нерівномірних за кількістю груп земляних насипів, з напільної сторони оточувався валом та ровом. Розкопками двох курганів було зафіксовано ознаки тілопального обряду [35].

Багаторічні розвідкові археологічні дослідження та розкопки на території Переяслав-Хмельницького, Баришівського, Бориспільського та прилеглих районів дозволили створити археологічну карту даної місцевості і скласти приблизне уявлення про щільність заселення Переяславщини у кінці X – першій половині XIII ст. Матеріали цієї карти свідчать, що густота заселення території була досить значною. Це підтверджує численні згадки літописів про села навколо Переяслава. Разом з тим, слід відкинути тезу про слабкий розвиток землеробства на Переяславщині у давньоруський час. Навпаки, матеріали досліджень показують, що береги рр. Альти, Трубежа, Супою, Карані, Недри, Броварки, Булатиці, Саги та численних озер у заплаві р. Дніпра були щільно заселені.

Розгляд історії досліджень археологічних пам'яток переяславської волості XI–XIII ст. дозволив скласти уявлення про приблизні межі переяславської волості, а також її структуру, яка складалась із численних гнізд поселень, розташованих по берегах усіх водних об'єктів мікрорегіону та з'єднаних між собою численними сухопутними і річковими шляхами.

Територія, яку займають розглянуті вище пам'ятки, відділена від інших прилеглих до них археологічних пам'яток поселенського типу. Із заходу її обмежує р. Дніпро, на півночі – лісові та болотні масиви, з півдня та сходу – степовий коридор, яким кочовики з давніх часів постійно користувалися для виходу до дніпровських бродів від верхів'їв р. Суній.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Беляєва С.О. Поселення Дніпровського Лівобережжя X–XV ст. / С.О. Беляєва, А.І. Кубишев. – К.: Наукова думка, 1995. – 111 с.
2. Брайчевский М.Ю. Отчет о разведке Каневской экспедиции 1960 г. / М.Ю. Брайчевский, Н.М. Кравченко // НА ИА НАНУ. – 1960/2 в. – 11 с.
3. Бузян Г.М. Археологічні дослідження на території м. Переяслава-Хмельницького та району / Г.М. Бузян, О.В. Колибенко, М.Т. Товкайло // Археологічні дослідження на Україні 1992 р. – К., 1993. – С. 26–27.
4. Бузян Г.М. Звіт Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1989 р. / Г.М. Бузян, М.М. Буйлук, М.Т. Товкайло // НА ИА НАНУ. – 1989/84. – 44 с.
5. Бузян Г.М. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1990 р. / Г.М. Бузян, М.М. Буйлук, О.В. Колибенко, М.Т. Товкайло // НА ИА НАНУ. – 1990/186. – 40 с.
6. Бузян Г.М. Роботи Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції / Г.М. Бузян, О.В. Колибенко, М.Т. Товкайло // Археологічні дослідження в Україні 1991 р. – К., 1993. – С. 13–15.
7. Бузян Г.М. Розвідки на Лівобережжі Київщини / Г.М. Бузян // Археологічні дослідження в Україні 1993 р. – К., 1997. – С. 19–20.
8. Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1988 г. / Г.Н. Бузян, Н.М. Буйлук, Н.Т. Товкайло // НА ИА НАНУ. – 1988/171. – 24 с.
9. Бузян Г.Н. Отчет о работе Яготинско-Переяславского отряда Киевской областной археологической экспедиции «Свода» в 1985 г. / Г.Н. Бузян // НА ИА НАНУ. – 1985/1 в. – 30 с., 71 илл.
10. Каргер М.К. «Летская божница» Владимира Мономаха / М.К. Каргер // КСИИМК АН СССР. – 1953. – Вып. 49. – С. 13–20.
11. Козловська В.Є. Розкопи на території стародавнього Бориспільського городка / В.Є. Козловська // Коротке звітання ВУАК за 1925 р. – К., 1926. – С. 18–21.
12. Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України. – К.: Академперіодика, 2007. – 356 с.
13. Колибенко О.В. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела) / О.В. Колибенко, О.В. Колибенко. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Ч. 1. – 114 с.
14. Колибенко О.В. Історична топографія Переяслава Руського (X – перша половина XIII ст.); дис. канд. ... іст. наук: 07.00.04 / Колибенко Олександр Володимирович. – К., 1999. – 337 с.
15. Коринний Н.Н. Переяславская земля, X – первая половина XIII в. / Н.Н. Коринный. – К.: Наукова думка, 1992. – 312 с.
16. Костенко Ю.В. Археологічні пам'ятки Середнього Потрубіжжя / Ю.В. Костенко. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2015. – 550 с.: іл.

17. Кучера М.П. Давньоруське городище біля с. Городище під Переяславом-Хмельницьким / М.П. Кучера // Археологія. – 1970. – Т.24. – С. 217-225.
18. Кучера М.П. Дневник начальника Городищенского отряда Каневской славянской экспедиции ИА АН УССР / М.П. Кучера // НА ІА НАНУ. – 1963/3. – 30 с.
19. Кучера М.П. До питання про давньоруське місто Устя на р. Трубіж / М.П. Кучера // Археологія. – 1968. – Т. 21. – С. 244-249.
20. Кучера М.П. Звіт про роботу розвідзагону по обстеженню городищ Київщини у 1971 р. / М.П. Кучера // НА ІА НАНУ. – 1971/17. – 19 с.
21. Кучера М.П. Отчет об исследовании Процевского городища и летописного Устья в 1964 г. / М.П. Кучера // НА ІА НАНУ. – 1964/2 б. – 18 с.
22. Кучера М.П. Отчет о раскопках древнерусского городища у с. Городище на Днестре в 1963 г. / М.П. Кучера // НА ІА НАНУ. – 1963/3. – 21 с.
23. Ляпушкин И.И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа / И.И. Ляпушкин. – М.: Л.: Изд. АН СССР, 1961. – 383 с.
24. Ляскоронский В.Г. Городища, курганы, майданы и длинные (змиевые) валы в области Днепровского Левобережья / В.Г. Ляскоронский. – М., 1911. – 82 с.
25. Макаренко Н.Е. Отчет об археологических исследованиях в Полтавской губернии в 1906 г. / Н.Е. Макаренко // ИАК. – СПб., 1907. – Вып. 22. – С. 38-90.
26. Максимович М.А. О древнем вале, бывшем еще при Владимире Святом, южнее Киева на границе земли печенегов / М.А. Максимович // Собрание сочинений. – К., 1877. – Т. 2. – С. 340-342.
27. Максимович М.А. О переяславских валах / М.А. Максимович // Труды I АС в Москве. 1869 г. – М., 1871. – Т. 1. – С. 75-76.
28. Орлов Р.С. Поховання кочівника поблизу с. Поділля на Київщині / Р.С. Орлов, В.І. Погорілий // Археологія. – 1977. – № 24. – С. 87-89.
29. Падалка Л.В. Древние земляные сооружения в пределах Полтавской губернии / Л.В. Падалка. – Полтава, 1905. – 60 с., 12 илл.
30. Падалка Л.В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение / Л.В. Падалка. – Полтава, 1914. – 239 с.
31. Петрашенко В.О. Узбережжя Канівського водосховища (каталог археологічних пам'яток) / В.О. Петрашенко, В.К. Козюба. – К.: ІА НАНУ, 1999. – 329 с.
32. Піонтковський А.А. Археологічні розвідки у Переяславському районі р. 1930 / А.А. Піонтковський // Хроніка археології та мистецтва. – К., 1931. – Ч. 3. – С. 80-81.
33. Полтавская губерния // ОАК за 1906 год. – СПб., 1909. – С. 112-113.
34. Роздобудько М.В. До питання про так зване Каратувльське городище / М.В. Роздобудько, Д.А. Тетеря // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. – Полтава: ЦОДПА, 1996. – С. 233-234.
35. Роздобудько М.В. Курганний могильник давньоруського часу із ознаками тілопального обряду поблизу с. Циблі на Переяславщині / М.В. Роздобудько, О.В. Юрченко, С.М. Вовкодав // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 20. – С. 117-123.
36. Савчук А.П. Отчет о разведках и раскопках в бассейне р. Трубеж и на берегу Каневского водохранилища близ Переяслава-Хмельницкого в 1980 г. / А.П. Савчук // НА ІА НАНУ. – 1980/45. – 15 с.
37. Самойловський І.М. Археологічні розвідки під Переяславом-Хмельницьким р. 1950 / І.М. Самойловський // НА ІА НАНУ. – 1950/26. – 5 с.
38. Самоквасов Д.Я. Могила Русской земли / Д.Я. Самоквасов. – М., 1908. – 271 с.
39. Самоквасов Д.Я. Основания хронологической классификации, описание и каталог коллекции древностей / Д.Я. Самоквасов. – Варшава, 1892 – 143 с.
40. Сикорский М.И. Отчет о работе археологической экспедиции по обследованию курганов Переяслав-Хмельницкого района Киевской области за 1975 г. / М.И. Сикорский, Г.Н. Бузян // НА ІА НАНУ. – 1975/118. – 37 с.
41. Сикорский М.И. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1978 г. / М.И. Сикорский, Е.В. Махно, Г.Н. Бузян // НА ІА НАНУ. – 1978/85. – 24 с., 33 илл.
42. Сикорский М.И. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1983 г. / М.И. Сикорский, Е.В. Махно, Г.Н. Бузян // НА ІА НАНУ. – 1983/157. – 72 с.
43. Сікорський М.І. Знахідки в с. Козинці Переяслав-Хмельницького району / М.І. Сікорський, А.П. Савчук // Археологія. – К., 1971. – № 4. – С. 65-66.
44. Сікорський М.І. Переяславщина напередодні Київської Русі / М.І. Сікорський, А.П. Савчук // Середні віки на Україні. – К.: Наукова думка, 1971. – Вип. 1. – С. 140-147.
45. Сухобоков О.В. Звіт про археологічні дослідження Лівобережно-Дніпровської слов'яно-руської експедиції ІА НАН України в 1995 р. / О.В. Сухобоков, Г.М. Бузян, Б.У. Вайнер, О.В. Колибенко, М.В. Роздобудько // НА ІА НАНУ. – 1995/64. – 54 с., 40 іл.
46. Телегин Д.Я. Отчет о командировке в устье р. Трубеж в марте 1959 г. / Д.Я. Телегин // НА ІА НАНУ. – 1959/37. – 6 с.

47. Телегін Д. До археологічної карти Переяславського Подніпров'я / Д. Телегін, С. Балакін // Переяславська земля і світ людини. – К.: Переяслав-Хмельницький: ВФ Пальміра, 1998. – С. 57-58.
48. Трофіменко Г.В. Архітектура Переяславля Південного Х – першої половини XIII ст.: Автореф. дис. ... канд. архітектури: 18.00.01 / Укр. акад. мистецтва. – К., 1995. – 17 с.
49. Шрамко Б.А. Отчет о раскопках и разведках скифо-словянской археологической экспедиции Харьковского государственного университета им. А.М. Горького в 1966 г. // НА ИА НАНУ. – 1966/66. – 60 с.
50. Щербаківський В. Ліплявський могильник: (попереднє звітження) / В. Щербаківський // Niederluf sbornik. – Praha, 1925. – S. 339-348.
51. Юрченко О.В. Дослідження археологічних пам'яток Переяславщини: історіографія (XIX – початок XXI ст.); дис. канд. ... іст. наук: 07.00.06 / Юрченко Олександр Васильович. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 290 с.

REFERENCES

1. Byelyayeva S.O. Poselennya Dniprovskoho Livoberezhzhya X-XV st. / S.O. Byelyayeva, A.I. Kubyshev. – K.: Naukova dumka, 1995. – 111 s.
2. Braychevskiy M.Yu. Otchet o razvedke Kanevskoy ekspeditsii 1960 g. / M.Yu. Braychevskiy, N.M. Kravchenko // NA IA NANU. – 1960/2 v. – 11 s.
3. Buzyan H.M. Arkheolohichni doslidzhennya na terytoriyi m. Pereaslava-Khmelnytskoho ta rayonu / H.M. Buzyan, O.V. Kolybenko, M.T. Tovkaylo // Arkheolohichni doslidzhennya na Ukraini 1992 r. – K., 1993. – S. 26-27.
4. Buzyan H.M. Zvit Pereyaslav-Khmelnytskoyi arkheolohichnoyi ekspeditsiyi za 1989 r. / H.M. Buzyan, M.M. Buyluk, M.T. Tovkaylo // NA IA NANU. – 1989/84. – 44 s.
5. Buzyan H.M. Zvit pro robotu Pereyaslav-Khmelnytskoyi arkheolohichnoyi ekspeditsiyi za 1990 r. / H.M. Buzyan, M.M. Buyluk, O.V. Kolybenko, M.T. Tovkaylo // NA IA NANU. – 1990/186. – 40 s.
6. Buzyan H.M. Roboty Pereyaslav-Khmelnytskoyi arkheolohichnoyi ekspeditsiyi / H.M. Buzyan, O.V. Kolybenko, M.T. Tovkaylo // Arkheolohichni doslidzhennya v Ukraini 1991 r. – K., 1993. – S. 13-15.
7. Buzyan H.M. Rozvidky na Livoberezhzhi Kyivshchyny / H.M. Buzyan // Arkheolohichni doslidzhennya v Ukraini 1993 r. – K., 1997. – S. 19-20.
8. Buzyan G.N. Otchet o rabote Pereyaslav-Khmelnytskoy arkheologicheskoy ekspeditsii za 1988 g. / G.N. Buzyan, N.M. Buyluk, N.T. Tovkaylo // NA IA NANU. – 1988/171. – 24 s.
9. Buzyan G.N. Otchet o rabote Yagotinsko-Pereyaslavskogo otryada Kievskoy oblastnoy arkheologicheskoy ekspeditsii «Svoda» v 1985 g. / G.N. Buzyan // NA IA NANU. – 1985/1 v. – 30 s., 71 ill.
10. Karger M.K. «Letskaya bozhnitsa» Vladimira Monomakha / M.K. Karger // KSIIMK AN SSSR. – 1953. – Vyp. 49. – S. 13-20.
11. Kozlovskaya V.Ye. Rozkopy na terytoriyi starodavnoho Boryspil'skoho horodka / V.Ye. Kozlovskaya // Korotke zvidomlennya VUAK za 1925 r. – K., 1926. – S. 18-21.
12. Kolektsiyi Naukovykh fondiv Instytutu arkheolohiyi NAN Ukrainy. – K.: Akademperiodyka, 2007. – 356 s.
13. Kolybenko O.V. Istoryko-kraeyeznavchi doslidzhennya Pereyaslavshchyny (arkheolohichni dzherela) / O.V. Kolybenko, O.V. Kolybenko. – Pereyaslav-Khmelnytsky, 2005. – Ch. 1. – 114 s.
14. Kolybenko O.V. Istorychna topohrafiya Pereyaslavlya Ruskoho (X – persha polovyna XIII st.); dys. kand. ... ist. nauk: 07.00.04 / Kolybenko Oлександр Volodymyrovych. – K., 1999. – 337 s.
15. Korinnyy N.N. Pereyaslavskaya zemlya, X – pervaya polovina XIII v. / N.N. Korinnyy. – K.: Naukova dumka, 1992. – 312 s.
16. Kostenko Yu.V. Arkheolohichni pamyatky Seredn'oho Potrubizhzhya / Yu.V. Kostenko. – Pereyaslav-Khmelnytsky: FOP Lukashevych O.M., 2015. – 550 s.: il.
17. Kuchera M.P. Davnoruske horodyshe bilya s. Horodyshe pid Pereyaslavom-Khmelnytskym / M.P. Kuchera // Arkheolohiya. – 1970. – T. 24. – S. 217-225.
18. Kuchera M.P. Dnevnik nachalnika Gorodishchenskogo otryada Kanevskoy slavyanskoy ekspeditsii IA AN USSR / M.P. Kuchera // NA IA NANU. – 1963/3. – 30 s.
19. Kuchera M.P. Do pytannya pro davnoruske misto Ustyia na r. Trubizh / M.P. Kuchera // Arkheolohiya. – 1968. – T. 21. – S. 244-249.
20. Kuchera M.P. Zvit pro robotu rozvidzhanu po obstezhennyu horodysheh Kyivshchyny u 1971 r. / M.P. Kuchera // NA IA NANU. – 1971/17. – 19 s.
21. Kuchera M.P. Otchet ob issledovanii Protsevskogo gorodishcha i letopisnogo Ustyia v 1964 g. / M.P. Kuchera // NA IA NANU. – 1964/2 b. – 18 s.
22. Kuchera M.P. Otchet o raskopkakh drevnerusskogo gorodishcha u s. Gorodishche na Dnepre v 1963 g. / M.P. Kuchera // NA IA NANU. – 1963/3. – 21 s.
23. Lyapushkin I.I. Dneprovskoe lesostepnoe Levoberezhye v epokhu zheleza / I.I. Lyapushkin. – M.: L.: Izd. AN SSSR, 1961. – 383 s.
24. Lyaskoronskiy V.G. Gorodishcha, kurgany, maydany i dlinnye (zmievye) valy v oblasti Dneprovskogo Levoberezhya / V.G. Lyaskoronskiy. – M., 1911. – 82 s.

25. Makarenko N.E. Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh v Poltavskoy gubernii v 1906 g. / N.E. Makarenko // IAK. – SPb., 1907. – Vyp. 22. – S. 38-90.
26. Maksimovich M.A. O drevnem vale, byvshem eshche pri Vladimire Svyatom, yuzhnee Kieva na granitse zemli pechenegov / M.A. Maksimovich // Sobranie sochineniy. – K., 1877. – T. 2. – S. 340-342.
27. Maksimovich M.A. O pereyaslavskikh valakh / M.A. Maksimovich // Trudy I AS v Moskve. 1869 g. – M., 1871. – T. 1. – S. 75-76.
28. Orlov R.S. Pokhovannya kochivnyka poblyzu s. Podillya na Kyivshchyni / R.S. Orlov, V.I. Pohorilyy // Arkheolohiya. – 1977. – № 24. – S. 87-89.
29. Padalka L.V. Drevnie zemlyanye sooruzheniya v predelakh Poltavskoy gubernii / L.V. Padalka. – Poltava, 1905. – 60 s., 12 ill.
30. Padalka L.V. Proshloe Poltavskoy territorii i ee zaselenie / L.V. Padalka. – Poltava, 1914. – 239 s.
31. Petraschenko V.O. Uzberezhzhya Kanivskoho vodoshkovyshcha (kataloh arkheolohichnykh pamyatok) / V.O. Petraschenko, V.K. Kozyuba. – K.: IA NANU, 1999. – 329 s.
32. Piontkovskyy A.A. Arkheolohichni rozvidky u Pereyaslavskomu rayoni r. 1930 / A.A. Piontkovskyy // Khronika arkheolohiyi ta mystetstva. – K., 1931. – Ch. 3. – S. 80-81.
33. Poltavskaya guberniya // OAK za 1906 god. – SPb., 1909. – S. 112-113.
34. Rozdobudko M.V. Do pytannya pro tak zvane Karatulske horodyshche / M.V. Rozdobudko, D.A. Teterya // Bilske horodyshche v konteksti vyvchennya pamyatok rannoho zaliznoho viku Yevropy. – Poltava: TsODPA, 1996. – S. 233-234.
35. Rozdobudko M.V. Kurhannyi mohylnyk davnoruskoho chasu iz oznakamy tilopalnoho obryadu poblyzu s. Tsybli na Pereyaslavshchyni / M.V. Rozdobudko, O.V. Yurchenko, S.M. Vovkodav // Naukovi zapysky z ukraïnskoyi istoriyi. – Pereyaslav-Khmelnytskyi, 2008. – Vyp. 20. – S. 117-123.
36. Savchuk A.P. Otchet o razvedkakh i raskopkakh v basseynе r. Trubezh i na beregu Kanevskogo vodokhranilishcha bliz Pereyaslava-Khmelnytskogo v 1980 g. / A.P. Savchuk // NA IA NANU. – 1980/45. – 15 s.
37. Samoylovskyy I.M. Arkheolohichni rozvidky pid Pereyaslavom-Khmelnytskym r. 1950 / I.M. Samoylovskyy // NA IA NANU. – 1950/26. – 5 s.
38. Samokvasov D.Ya. Mogily Russkoy zemli / D.Ya. Samokvasov. – M., 1908. – 271 s.
39. Samokvasov D.Ya. Osnovaniya khronologicheskoy klassifikatsii, opisanie i katalog kollektsii drevnostey / D.Ya. Samokvasov. – Varshava, 1892 – 143 s.
40. Sikorskiy M.I. Otchet o rabote arkheologicheskoy ekspeditsii po obsledovaniyu kurganov Pereyaslav-Khmelnytskogo rayona Kievskoy oblasti za 1975 g. / M.I. Sikorskiy, G.N. Buzyan // NA IA NANU. – 1975/118. – 37 s.
41. Sikorskiy M.I. Otchet o rabote Pereyaslav-Khmelnytskoy arkheologicheskoy ekspeditsii za 1978 g. / M.I. Sikorskiy, E.V. Makhno, G.N. Buzyan // NA IA NANU. – 1978/85. – 24 s., 33 ill.
42. Sikorskiy M.I. Otchet o rabote Pereyaslav-Khmelnytskoy arkheologicheskoy ekspeditsii za 1983 g. / M.I. Sikorskiy, E.V. Makhno, G.N. Buzyan // NA IA NANU. – 1983/157. – 72 s.
43. Sikorskyy M.I. Znakhidky v s. Kozyntsi Pereyaslav-Khmelnytskoho rayonu / M.I. Sikorskyy, A.P. Savchuk // Arkheolohiya. – K., 1971. – № 4. – S. 65-66.
44. Sikorskyy M.I. Pereyaslavshchyna naperedodni Kyivskoyi Rusi / M.I. Sikorskyy, A.P. Savchuk // Seredni viky na Ukraini. – K.: Naukova dumka, 1971. – Vyp. 1. – S. 140-147.
45. Sukhobokov O.V. Zvit pro arkheolohichni doslidzhennya Livoberezhno-Dniprovskoyi slovyano-ruskoyi ekspeditsiyi IA NAN Ukrainy v 1995 r. / O.V. Sukhobokov, H.M. Buzyan, B.U. Vayner, O.V. Kolybenko, M.V. Rozdobudko // NA IA NANU. – 1995/64. – 54 s., 40 il.
46. Telegin D.Ya. Otchet o komandirovke v ustye r. Trubezh v marte 1959 g. / D.Ya. Telegin // NA IA NANU. – 1959/37. – 6 s.
47. Telyehin D. Do arkheolohichnoyi karty Pereyaslavskoho Podniprovyia / D. Telyehin, S. Balakin // Pereyaslavska zemlya i svit lyudyny. – K.: Pereyaslav-Khmelnytskyi: VF Palmira, 1998. – S. 57-58.
48. Trofimenko H.V. Arkhitektura Pereyaslavlya Pivdennoho X – pershoi polovyny XIII st.: Avtoref. dys. ... kand. arkhitektury: 18.00.01 / Ukr. akad. mystetstva. – K., 1995. – 17 s.
49. Shramko B.A. Otchet o raskopkakh i razvedkakh skifo-slovyanskoy arkheologicheskoy ekspeditsii Kharkovskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.M. Gorkogo v 1966 g. // NA IA NANU. – 1966/66. – 60 s.
50. Shcherbakivskyy V. Lipyavskyy mohylnyk: (poperednye zvidomlennya) / V. Shcherbakivskyy // Niederluf sbornik. – Praha, 1925. – S. 339-348.
51. Yurchenko O.V. Doslidzhennya arkheolohichnykh pam'yatok Pereyaslavshchyny: istoriohrafiya (XIX – pochatok XX st.); dys. kand. ... ist. nauk: 07.00.06 / Yurchenko Oleksandr Vasylovych. – Pereyaslav-Khmelnytskyi, 2013. – 290 s.

Колыбенко А., Колыбенко В. Исследования археологических памятников переяславской волости XI-XIII вв.

В статье идет речь об археологических исследованиях поселенческих памятников переяславской волости XI-XIII вв. Авторы рассматривают историю археологических исследований той части бывшей Переяславской земли, которая непосредственно прилегала к ее столице –

Переяславлю Руському. Это дало возможность составить представление о ее примерных границах, а также о ее структуре, состоявшей из многочисленных гнезд поселений, расположенных по берегам всех водных объектов микрорегиона и соединенных между собой многочисленными сухопутными и речными путями. В статье не рассматриваются археологические исследования самого Переяславля Руського, основательно освещенные в литературе.

Ключевые слова: переяславская волость, археологические исследования, древнерусские памятники, исследователи, Переяславль Руський.

Kolybenko O., Kolybenko V. Research of archaeological monuments of Pereyaslavl volost XI-XIII centuries.

The article deals with the archaeological research of settlement monuments Pereyaslavl volost XI-XIII centuries. The authors examine the history of the archaeological research of the former Pereyaslavl land, which is directly adjacent to its capital – the Pereyaslavl of Rus'. This made it possible to make representation about its approximate boundaries, as well as its structure consisting of numerous nests of settlements located along the banks of water bodies and micro-interconnected by numerous land and river routes. The article does not discuss the archaeological study of the Pereyaslavl of Rus' thoroughly covered in the literature.

Keywords: Pereyaslavl volost, archaeological research, the Old Rus' monuments, researchers, Pereyaslavl of Rus'.

Одержано 22.09.2015

УДК 902:070(477,41)(091)«1970/1979»

Марина Бражник
(Переяслав-Хмельницький)

АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА ПЕРЕЯСЛАВА НА СТОРІНКАХ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ У 70-х рр. XX ст.

Археологічні дослідження на території Переяслава, проведені у XX ст., створили наукові передумови для детального вивчення історії древнього міста. В процесі розкопок було виявлено багато важливих, невідомих раніше археологічних об'єктів, які суттєво розширили уявлення про історію міста Переяслава. У вибраний період часу активно працювали такі місцеві дослідники-археологи та музейники як Г. Бузян, А. Савчук, В. Слюсар, В. Ричка, Є. Махно, М. Палагута. Свої роботи вони часто публікували у місцевій пресі для ознайомлення з історією рідного міста. Найбільше уваги у своїх працях вони присвячували давній історії Переяславищини.

У статті розглянуті та проаналізовані публікації переяславських археологів та краєзнавців, надруковані у районній газеті «Комуністична праця» протягом 1970-1979 рр.

Ключові слова: Переяславищина, «Комуністична праця», археологи, краєзнавці, публікації, 70-ті рр. XX ст.

У сучасній історичній науці досить важливими та актуальними є дослідження місцевих краєзнавців, які своєю науковою працею зробили вагомий внесок у розвиток історичної науки в цілому та краєзнавчої, археологічної зокрема. На жаль, матеріали краєзнавчих розвідок, що друкувалися на сторінках місцевої преси, мало вивчені, а відтак виховний потенціал історії рідного краю є недостатньо використаним. Отже, у даному огляді зроблена спроба розкрити внесок місцевих істориків-археологів та краєзнавців у дослідження перлини вітчизняної культури – древнього Переяславського краю.

Мета роботи: розглянути та проаналізувати публікації місцевої преси за 1970-1979 рр., які стосуються археологічних пам'яток та археологічних досліджень Переяславищини.